УДК 371.7

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.72-1.19>**Ю. О. Глінчук**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотехнічних дисциплін, технологій та цивільної безпеки
Рівненського державного гуманітарного університету

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УЧНІВ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ ЧАСТОТУ ВИПАДКІВ ФІЗІОЛОГІЧНОГО ТРАВМАТИЗМУ

У статті актуалізується проблема збереження здоров'я школярів під час освітнього процесу. Підкреслюється, що згідно з Конституцією України (як основоположного державного законодавчо-правового документа) життя людини, її здоров'я та безпека є найвищою соціальною цінністю, а згідно з основними документами у галузі освіти (Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту») важливим завданням освітнього процесу є збереження життя та здоров'я учнів.

Відзначено, що одним із напрямів збереження життя та здоров'я учнів є запобігання їх фізіологічному травматизму. Вказано, що загалом причиною фізіологічного травматизму учнів є порушення санітарно-гігієнічних, технічних чи організаційних вимог, однак, окрім загальних причин, є й індивідуальні особливості школярів, що зумовлюють частоту випадків травматизму. І саме знання цих особливостей вчителями є необхідною умовою профілактики отримання травм учнями.

На основі аналізу наявних літературних джерел з такої проблеми, аналізу власного досвіду роботи в школі та цілеспрямованого дослідження проблеми учнівського травматизму у 85 закладах загальної освіти Рівненської, Волинської, Хмельницької, Львівської та Тернопільської областей описуються типи учнів, найбільш схильних до отримання чи завдання фізіологічних травм у закладах загальної освіти:

- нервово збудливі, емоційно нестійкі та схильні до частих змін настрою;
- допитливі з відсутністю необхідного життєвого досвіду;
- необізнані з правилами безпеки;
- невпевнені в собі;
- гіперактивні;
- гіпоактивні;
- неуспішні у традиційних видах навчальної, спортивної чи творчої діяльності з яскраво вираженою потребою самоствердження, підвищення чи підтримки свого соціального статусу, здебільшого хлопці;
- молодші школярі, батьки яких проявляють гіперопіку;
- молодші школярі, батьки яких проявляють гіпоопіку;
- учні із низьким рівнем моральної вихованості;
- учні, що захоплюються комп'ютерними іграми бойового характеру;
- учні у пригніченому, збудженому чи стресовому емоційному стані;
- діти православних сектантів із високим ступенем релігійного фанатизму.

Ключові слова: учні, заклади загальної освіти, індивідуальні особливості, схильність до отримання чи завдання фізіологічних травм.

Постановка проблеми. Конституція України (стаття 3) трактує життя людини, її здоров'я та безпеку як найвищу соціальну цінність, а згідно із провідними освітянськими документами (ЗУ «Про освіту» (стаття 26), ЗУ «Про освіту» (стаття 53, стаття 54), ЗУ «Про загальну середню освіту» (стаття 22)) важливим завданням освітнього процесу є збереження життя та здоров'я учнів.

Одним із напрямів збереження життя та здоров'я учнів є запобігання їх фізіологічному травматизму. Те, що загалом причиною фізіологічного травматизму учнів (як і працівників) є порушення санітарно-гігієнічних, технічних чи організаційних вимог – загальновідомий факт. Проте, окрім загальних причин, є й індивідуальні особливості школярів, що зумовлюють частоту

випадків травматизму. І саме знання цих особливостей вчителями, на наш погляд, є необхідною умовою профілактики отримання травм учнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На соціальній значущості збереження здоров'я школярів шляхом превенції їх травматизму наголошує Н. Мальчикова, вважаючи, що вирішення такої проблеми знаходиться в граничній зоні між традиційною медициною, яка знає, що потрібно робити, і педагогічною наукою, що знає, як і кого слід навчати чи попереджувати [5].

На основі здійснення аналізу стану травматизму в закладах освіти Ю. Древаль та Я. Сичікова стверджують, що натеper проблема безпеки учнів набула пріоритетного значення [4].

Н. Дік наводить дані, що до травматизму схильні нервово збудливі, емоційно нестійкі та схильні до частих змін настрою учні [3].

В. Анісімовим виявлено, що часто причиною дитячого травматизму є допитливість з відсутністю необхідного життєвого досвіду [1].

В. Михальчук та С. Бондарь доводять залежність шкільного травматизму від обізнаності школярів з правилами безпеки [6].

В. Девілісов стверджує, що до травматизму схильні учні, які не впевнені в собі та ті, що перебувають у стресовому стані [2, с. 313–316].

Проте аналіз власного досвіду роботи в школі дає змогу стверджувати про необхідність ширшого висвітлення зазначеної проблеми.

Мета статті – виділити типи учнів, найбільш схильних до отримання чи завдання фізіологічних травм у закладах загальної освіти.

Виклад основного матеріалу. Типи учнів, найбільш схильних до отримання чи завдання фізіологічних травм у закладах загальної освіти, виділено на основі аналізу власного досвіду роботи в школі та цілеспрямованого дослідження проблеми учнівського травматизму у 85 закладах загальної освіти Рівненської, Волинської, Хмельницької, Львівської та Тернопільської областей шляхом психолого-педагогічного спостереження, неформального спілкування з учнями та вчителями, аналізу родинних особливостей та діяльності учнів з подальшою статистичною обробкою даних.

Так, нами було помічено, що найбільш травмобезпечною і травмопричинною (часто травмуються самі та призводять до травм інших) категорією школярів є учні, які не досить самореалізовані у традиційних видах навчальної, спортивної чи творчої діяльності і мають яскраво виражену потребу самоствердження, підвищення чи підтримки свого соціального статусу, здебільшого хлопці.

Приклад 1. Павло – учень 8 класу, неуспішний у навчанні, фізично розвинутий, але спортом не займається; проживає з мамою і другим за рахунком вітчимом; мама належної уваги вихованню сина не приділяє – активно підробляє окупольною діяльністю.

Випадок 1. Під час роботи на пришкольній ділянці зловив мишу і хотів кишеньковим ножом відрубати їй голову, однак влучив собі по руці і пошкодив сухожилля та вену.

Випадок 2. При вході до школи, не пропустивши, перед ним пройшов другокласник. Михайло дав йому запотиличника, той вдарився об одвірок та розсік брову.

Випадок 3. На перерві побив дев'ятикласника, наголошуючи: «Старший на рік, а слабак!».

Випадок 4. На шкільну вечірку приніс пиво, розпив його з двома однокласниками та ініціював бійку з учнями із паралельного класу.

Приклад 2. Влад – учень 7 класу, в навчанні неуспішний, фізично нерозвинутий, творчих обдарувань не проявляє, часто порушує дисципліну під час уроків; батьки активно займаються господарською діяльністю, належної уваги вихованню не приділяють.

Випадок 1. На пришкольній території під час перерви виліз на дерево, впав і зламав руку.

Випадок 2. Приніс до школи леза та провід і на перерві виготовляв саморобний кип'ятильник, яким планував користатись у класі. В процесі цього отримав глибоку різану рану пальця.

Випадок 3. Під час екскурсії до лісу, незважаючи на заборону, з однокласником збігав, штовхавшись, наввипередки з горба і підвернув ногу.

Приклад 3. Світлана – учениця 9 класу, в навчанні неуспішна, творчих обдарувань не проявляє; напівсирота, виховується бабусею.

Випадок 1. Вирішила вразити хлопців з класу – виготовила самопальний пристрій і принесла до школи. На перерві, стріляючи, отримала травму ока.

Випадок 2. Під час уроку практикантка зробила їй зауваження та поставила у приклад однокласницю. На перерві Світлана цю однокласницю вдарила в обличчя.

Приклад 4. Артем – учень 2 класу, в навчанні неуспішний, творчо необдарований, фізично розвинутий. Батьки проявляють полярні позиції у вихованні: батько – вимогливий, а мама все дозволяє.

Випадок 1. На перерві прийшов у клас до знайомого першокласника і з ним демонстрували один одному прийоми дзюдо, хоча ні один, ні другий на секцію дзюдо не ходять. Під час одного з кидків Артем вдарився головою об великий підвазонник на підлозі та отримав струс мозку.

Випадок 2. Виліз та сів на турнік біля школи, звідки впав і отримав забій спини.

Випадок 3. Після закінчення уроків, з'їжджаючи лежачи з ковзанки біля школи, розпорів руку об вмерзлу у лід металеву пряжку.

Приклад 5. Вадим – учень 8 класу, в навчанні неуспішний, фізично розвинутий; батьки активно займаються бізнесом, що пов'язаний із частими поїздками, і належної уваги сину не приділяють.

Випадок 1. Відбирав тістечка у молодших школярів, у разі відмови бив їх.

Випадок 2. На перерві програш своєї команди у футбол мотивував поганою грою воротаря і вдарив його.

Вважаємо, що підтвердженням схильності до травматизму неуспішних і нереалізованих у традиційних видах навчальної, спортивної чи творчої діяльності учнів є той факт, що у спеціалізованих ліцей та гімназіях кількість випадків травматизму такого типу значно нижча, ніж у звичайних закладах загальної освіти.

Нами було помічено, що до травматизму схильні й ті учні, батьки яких проявляють гіпер- або гіпоопіку. Діти, чий батьки виявляють вдома гіперопіку, школу здебільшого сприймають як простір свободи і прагнуть скористатись відсутністю тотального нагляду. Особливо це стосується молодших школярів.

Приклад 1. Оля – учениця 2 класу. Переступила через огорожувальну стрічку навколо котловану біля водогінної труби, що прорвала, заглядала туди і впала – отримала забої і подряпини. Ходила по спинці лавки на території школи, впала і підвернула ногу.

Приклад 2. Ігор – учень 3 класу. Перелазив через шкільний паркан, впав, отримав забій спини. Перехилився через перила другого поверху – впав і отримав перелом руки та струс мозку.

Проте серед дітей, чий батьки проявляють гіперопіку, є й такі, що внаслідок цього не мають необхідних сформованих рухових навичок, що також стає причиною травматизму. Здебільшого це дівчата.

Приклад 1. Іванна – учениця 1 класу. Єдина дитина. До школи батьки чи бабуся водять за руку. Допомогають перевзуватись у змінне взуття, викладають на парту необхідне приладдя. Травмувалась на фізкультурі під час естафети через несформованість необхідних рухових навичок.

Приклад 2. Марія – учениця 2 класу. В дитинстві часто хворіла. Важко адаптувалась до школи. Перші два місяці сиділа за партою лише за умови присутності у школі мами чи бабусі. Вдома їй не дозволяли бігати та швидко рухатись, щоб не спітніла, не травмувалась. Підвернула ногу на перерві, коли однокласниці залучили її до рухливої гри.

Діти, чий батьки проявляють вдома гіпоопіку, мають несформовані уявлення про джерела небезпек, про небезпечні чинники, про необхідні стереотипи поведінки у небезпечних ситуаціях. Це характерне для дітей із неблагополучних сімей; сімей, активно зайнятих бізнесом, сімей трудових мігрантів. Такі діти часто потрапляють у травматичні чи травмонезбезпечні ситуації.

Приклад 1. Сергій – учень 2 класу. Батьки на заробітках. Виховується бабусею. На підмовляння шестикласників виходив за територію школи і просив у перехожих гроші на булочку та чай. Віддавав гроші шестикласникам, а ті купували цигарки, якими пригощали і його. Хотів перелізти з дерева на дах їдальні і впав.

Приклад 2. Уляна – учениця 1 класу. Мама народила її без чоловіка, активно зайнята влаштуванням особистого життя. Дівчинка гладила бродячого собаку на території школи, виявила у нього кліща, спробувала дістати. Собака її вкусив.

Приклад 3. Влад – учень 4 класу. Батьки випивають, дебоширять. Приніс з дому газового бало-

нчика і лякав дівчат. Біжучи за однією з дівчат, впав і розбив коліно. Планував з однокласником випробувати балончик на тваринах.

Було помічено також, що до завдання і отримання міжособистісних травм схильні діти, чий батьки не приділяють належної уваги їх моральному вихованню. Для них властиво сказати неправду, вдарити слабшого, спровокувати бійку, обізвати, особливо тих, хто має якісь фізіологічні вади чи особливості: повноту, веснянки, руде волосся, окуляри тощо.

Приклад 1. Марк – учень 1 класу. Під час гри у футбол через власну необережність впав і забруднився. Вчительці сказав, що його штовхнули хлопці. Вчителька не розбиралась і примусила хлопців просити вибачення. На перерві хлопці Марка побили.

Приклад 2. Владислав – учень 4 класу. Обізвав старшокласника «очкариком» і втікав, а той наздогнав і вдарив.

Приклад 3. Ганна – учениця 3 класу. Однокласника із довгим волоссям дражила «бомжем», у результаті чого між ними виникла бійка.

Приклад 4. Юра – учень 2 класу. Дражнив однокласницю «двієчницею». Та у відповідь вдарилася його по голові указкою.

До завдання міжособистісного травматизму схильні і діти, які часто грають у жорстокі комп'ютерні ігри бойового характеру. У них нівелюються навіть раніше засвоєні гуманні орієнтири, процес їх морального виховання ускладнюється. Для них характерним є вдарити чи штовхнути, щоб довести незгоду з чимось чи правильність своїх переконань.

Приклад 1. Ілля – учень 1 класу. Безконтрольно грає в комп'ютерні ігри. Вдарив чергового однокласника, коли той сказав, щоб витер після себе дошку, на якій малював персонажа гри.

Приклад 2. Артемій – учень 5 класу. Під час уроку грав на телефоні, сховавши його під парту. Однокласниця повідомила про це вчителя. Під час перерви Артемій вдарив дівчину кулаком.

Також було виявлено, що часто жертвами травматизму стають учні, які перебувають у пригніченому чи збудженому емоційному стані. Типовими причинами таких станів є: несприятливе родинне середовище (конфлікти в сім'ї, розлучення батьків і т. п.), моральне цькування в класному колективі, тривалі переживання з якогось приводу, отримання поганої відмітки, відсутність можливості у досягненні бажаної цілі і т. ін.

Приклад 1. Учень із низьким соціальним статусом, жертва постійних насмішок через перебування у стресовому стані травмувався за верстаком у майстерні.

Приклад 2. Учениця із неблагополучної родини після чергового сімейного конфлікту перебувала у стресовому стані, який проявлявся у загальмова-

ності психомоторних реакцій і через це травмувалася під час уроку фізкультури.

Приклад 3. Після незадовільної оцінки за контрольну роботу та жорсткої критики її особи учителем учениця спровокувала сварку з відмінницею та вдарила її.

Також у процесі дослідження підтвердилося помічене під час роботи в закладі загальної освіти: часто до завдання міжособистісного травматизму схильні діти православних сектантів, причому ступінь схильності прямо пропорційний ступеню релігійного фанатизму батьків. Вважаємо, що це пов'язане з примусовим нав'язуванням (без необхідної мотивації і переконань) добродесних стереотипів поведінки. Внаслідок цього у дітей зріє внутрішній протест, який у закладі освіти проявляється у завданні травматизму іншим.

Приклад 1. Ілля – учень 5 класу, вчиться погано, фізично розвинутий. Виховується у сільській багатодітній сім'ї. Регулярний учасник бійок. Підставив однокласнику ніжку на сходах – той впав і розбив носа. Підняв і з силою посадив другокласника на металеву смітницю – той отримав забій стегнових ділянок.

Приклад 2. Марк – учень 3 класу. Обоє батьків мають вищу освіту, сім'я матеріально забезпечена. Відбирав у першокласників тістечка. Провокував бійки серед однокласників, поширюючи неправдиву інформацію, а коли починався конфлікт, біг по вчительку чи завуча, за що потім був побитий однокласниками.

Приклад 3. Тетяна – учениця 8 класу. З багатодітної сім'ї. Регулярно конфліктує з однокласниками, грубо обзиває їх. Б'є молодших школярів.

Зазначимо, що у контексті досліджуваної проблеми нами було проаналізовано велику кількість випадків фізіологічного травматизму учнів, однак приклади, що наведені вище, є типовими для закладів загальної освіти – у різних модифікаціях вони постійно повторюються.

Висновки і пропозиції. Отже, на основі аналізу літературних джерел із зазначеної проблематики, власного досвіду роботи в школі та цілеспрямованого дослідження проблеми учнівського травматизму можна виокремити такі типи учнів, найбільш схильних до отримання чи завдання фізіологічних травм у закладах загальної освіти:

- нервово збудливі, емоційно нестійкі та схильні до частих змін настрою;
- допитливі з відсутністю необхідного життєвого досвіду;
- необізнані з правилами безпеки;
- невпевнені в собі;

- неуспішні у традиційних видах навчальної, спортивної чи творчої діяльності із яскраво вираженою потребою самоствердження, підвищення чи підтримки свого соціального статусу, здебільшого хлопці;

- молодші школярі, батьки яких проявляють гіперопіку;

- молодші школярі, батьки яких проявляють гіпоопіку;

- учні із низьким рівнем моральної вихованості;

- учні, які захоплюються комп'ютерними іграми бойового характеру;

- учні у пригніченому, збудженому чи стресовому емоційному стані;

- діти православних сектантів із високим ступенем релігійного фанатизму.

Через недостатню дослідженість зазначеної проблеми ми не претендуємо на висвітлення її. Більше того, ми переконані, що ця проблема повинна стати предметом ширшого педагогічного дискурсу, кроком до чого і є ця публікація. Також вважаємо, що проблемі профілактики учнівського фізіологічного травматизму слід приділяти більше уваги як у системі вищої педагогічної, так і у системі післядипломної педагогічної освіти.

Список використаної літератури:

1. Анисимов В.З. Классификация детского травматизма. Какой ей быть? *Ортопедия, травматология и протезирование*. 2006. № 1. С. 63–65.
2. Девисилов В.А. Охрана труда. Москва : ФОРУМ: ИНФРА-М. 2003. 400 с.
3. Дик Н.Ф. Безопасность образовательного процесса и охрана труда в школе, лицее. Ростов-на-Дону : Феникс. 2007. 344 с.
4. Древаль Ю.Д., Сичикова Я.О. Аналіз стану виробничого травматизму в закладах освіти як основа вдосконалення культури охорони праці. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2017. № 2 (6). С. 58–64.
5. Мальчикова Н.В. Детский травматизм: его причины и профилактика. *Грани педагогики безопасности* : материалы всероссийской научной конференции, Екатеринбург, 25 апреля 2014 г. / сост. и общ. ред. А.Н. Павловой; ФГБОУ ВПО «УрГПУ». Екатеринбург, 2014. С. 65–68.
6. Михальчук В.М., Бондарь С.О. Шкільний травматизм: особливості формування безпечної поведінки серед учнів як основи удосконалення принципів профілактики. *Економіка і право охорони здоров'я*. 2017. № 2 (6). С. 58–64.

Hlinchuk Yu. Individual features of students, what determines the frequency of cases of physiological injury

The article highlights the problem of maintaining the health of students during the educational process. It is emphasized that according to the Constitution of Ukraine (as a fundamental state legal document), human life, health and safety are the highest social value, and according to the main documents in the field of education (Law of Ukraine "On Education", Law of Ukraine "On General secondary education"), an important task of the educational process is to preserve the lives and health of students.

It is noted that one of the ways to save the lives and health of students is to prevent their physiological injuries. It is stated that in general the cause of physiological injuries of students is a violation of sanitary, technical or organizational requirements, however, in addition to general reasons, there are individual characteristics of students that determine the frequency of injuries. And the very knowledge of these features by teachers is a necessary condition for the prevention of injuries by students.

Based on the analysis of available literature sources on this problem, analysis of own experience in school and purposeful research of the problem of student injuries in 85 general education institutions of Rivne, Volyn, Khmelnytsky, Lviv and Ternopil regions, the types of students most prone to receiving or inflicting physiological injuries in general education institutions are described:

- nervously excitable, emotionally unstable and prone to frequent mood swings;*
- inquisitive with a lack of necessary life experience;*
- unfamiliar with safety rules;*
- insecure;*
- unsuccessful in traditional types of educational, sports or creative activities with a pronounced need for self-affirmation, promotion or maintenance of their social status, mostly boys;*
- younger students whose parents show hyperopia;*
- younger students whose parents show hypo-care;*
- students with a low level of moral education;*
- students who are fond of computer games of a combat nature;*
- students in a depressed, excited or stressed emotional state;*
- children of Orthodox sectarians with a high degree of religious fanaticism.*

Key words: *students, general education institutions, individual features, propensity to receive or inflict physiological injuries.*